

b o s
DEL
S. D. P.

**EL·CARTELLISME·A
LA·GUERRA·CIVIL·
ESPANYOLA**

Ivet Capdevila Codina

2n de batxillerat A

Treball de Recerca

Curs 2022-23

Tutors: Mònica Bertran i Jordi Daví

Escola d'Art de Vic

*«Cuando estén colmados de muertos las cuencas de España,
muchos creerán haber engendrado una nueva patria; o lo dirán,
para que la sangre de sus manos parezca la sangre de un parto.»*

Manuel Azaña

Resumen

Partiendo del interés por el cartel durante la Guerra Civil Española y conocer su trasfondo histórico, se ha propuesto crear un cartel propio empleando los conocimientos adquiridos. De esta manera, se descubre si aunque un cartel tenga un estilo de cien años atrás, pueda mantener su atractivo visual ante el público.

Después de indagar sobre la historia general del cartel, se ha procedido a identificar las diferentes características del cartel de la guerra civil, analizando los aspectos técnicos de los carteles más relevantes. La recopilación de dichos aspectos se utiliza para la posterior realización de un cartel propio.

Palabras clave: cartel, Guerra Civil Española, historia del cartel, cartel propio.

Abstract

Starting from an interest in poster-making during the Spanish Civil War and to discover its historical background, it has been proposed to create a poster with the acquired knowledge. This way, it can be proven whether an old-fashioned style poster can still maintain its appeal.

After researching the general history of posters, it began the identification of the various characteristics from the posters of the civil war, analyzing the technical aspects of the most relevant posters. The compilation of these aspects is later used for the creation of a poster.

Key words: poster, Spanish Civil War, create an own poster, history of posters.

Agraïments

Tot i que jo sóc l'autora del treball, hi ha nombroses persones a les quals he d'agrair, perquè sense elles aquest projecte no hauria resultat de la mateixa manera o no hauria arribat a ser possible.

Dono gràcies al meu pare, que m'ha recolzat en tot moment, sobretot durant la part pràctica, sempre s'ha esforçat per ajudar-me amb els materials i a treure el millor rendiment de mi mateixa. A la meva àvia, per tenir-me paciència, per ser una gran font d'inspiració pel meu treball, per ser un exemple a seguir i pels seus consells benavinguts.

A més a més, agraeixo als meus tutors del meu treball, la Mònica Bertran i en Jordi Daví, per aconsellar-me amb tot allò que saben i per a guiar-me en el transcurs del desenvolupament del projecte. Tot i que és un treball individual, la seva ajuda m'ha servit per a millorar la meva feina, corregir-la, revisar-la i repetir-la.

Finalment, agraeixo a tots els altres companys i companyes que m'han recolzat d'alguna manera o altra durant el meu treball.

Índex

Agraïments	4
1. Introducció	7
1.1 Motius	7
1.2 Hipòtesi	8
1.3 Objectius	8
1.4 Metodologia	9
2. Desenvolupament	10
2.1 Coneixements previs	10
2.1.1 La Guerra Civil Espanyola	10
2.2 Cartellisme	11
2.2.1 Què és el cartellisme?	11
2.3 Història del cartell	11
2.3.1 Els inicis del cartell: la litografia	12
2.3.2 La cromolitografia	12
2.3.3 La Belle Epoque	14
2.3.4 Primera Guerra Mundial i Revolució russa	17
2.3.5 Segona Guerra Mundial	19
2.3.6 La importància de l'estil tipogràfic internacional en la postguerra	20
2.3.7 Postmodernisme i l'avanç de les tecnologies	21
2.3 El cartellisme de guerra	22
2.3.1 El cartell: una arma de guerra	22
2.4 El cartell a la Guerra Civil Espanyola	23
2.4.1 Aspectes formals	24
1. Objectius	24
2. Símbols i banderes	24
3. Eslògans	27
2.4.2 Temàtiques del cartell	29
El paper de la dona en el cartell	29
L'ordre i la disciplina	31
La visió d'Espanya	33
La visió de l'adversari	35
2.4.3 Referents d'autors Guerra Civil Espanyola	37
2.4.4 Referents Actuals	48
4. Creació d'un cartell	50
3.1 Característiques a adaptar	50
3.2 Idees principals a desenvolupar	51
3.3 Procés de creació	51

3.3.1 Pluja d'idees: temàtiques i eslògans	52
3.4 Cartell	54
3.4.1 Cartell referent	54
3.4.2 Anàlisi tècnic	55
3.4.3 Anàlisi semàntic	57
3.4.4 Esbossos del cartell	59
3.4.5 Creació de l'obra final	60
3.4.5.1 Cartell final	63
4. Conclusions	66
4.3 La recerca d'informació	66
4.4 La part pràctica	66
4.5 Valoració personal	66
4.6 L'experiència adquirida	67
5. Annexos	68
5.1 Referents d'autors de cartellisme finals segle XIX	68
6. Bibliografia	70
6.1 Cartellisme	70
6.2 La Guerra Civil Espanyola	71
6.3 El cartell de guerra	71
6.4 Cartellisme a la Guerra Civil Espanyola	72
6.5 Referents d'autors	73
6.6 Creació d'un cartell	74

1. Introducció

Abans d'entrar en el cos del treball, començaré introduint el tema de la proposta de treball, que estarà dividit en varies fases o apartats.

El desenvolupament del treball està estructurat de manera que primer hi apareix l'estudi que he fet de la història del cartell, des dels inicis fins a l'actualitat, un anàlisi dels aspectes formals i semàntics del cartellisme de la Guerra Civil Espanyola, els esbossos del cartell i el cartell final. També, com a informació addicional, està adjunta la bibliografia, els annexos i altres dades d'interès. Per últim, apareix la conclusió.

1.1 Motius

Hi ha diferents motius pels quals he decidit aquest tema com a proposta de treball de recerca que mencionaré tot seguit.

Dins dels meus interessos personals, la Guerra Civil Espanyola sempre m'ha cridat l'atenció, no sé ben bé la raó, però la temàtica bèl·lica sempre m'ha captivat ja sigui en sèries, pel·lícules, llibres o apartats de la història. Més concretament, la Guerra Civil Espanyola va ser un esdeveniment molt principal i important dins de la nostra societat i comunitat, que va comportar unes grans conseqüències en com està estructurada la nostra societat avui en dia.

De fet, el meu Projecte de Recerca de 4t d'ESO va ser sobre la guerra civil i el franquisme, gràcies al qual vaig poder investigar, indagar i trobar resposta a les moltes preguntes que em feia respecte a aquesta qüestió. També gràcies a aquest vaig descobrir molta informació nova, interessant i connectada directament amb mi. Un d'aquests descobriments que em va interessar van ser els cartells de la guerra civil, un subapartat en el que volia aprofundir però que en aquell context no vaig poder. És també per això que vaig decidir dedicar el meu treball a aquest projecte.

A més a més, dins de les meves aspiracions o aficions artístiques, la predominant potser és el disseny, concretament el disseny gràfic. M'agrada poder dissenyar cartells per a esdeveniments socials, logotips per a empreses i presentacions. És per això que vaig pensar que també podria aportar la meva proposta en el disseny de cartells de guerra.

A partir d'aquests dos motius que he llistat, l'interès històric i el gràfic, la fusió dels dos factors suposava la satisfacció de les dues necessitats: el disseny de cartell de guerra.

1.2 Hipòtesi

Aquest treball es fonamenta en diferents preguntes, a partir de les quals es desenvolupa tot el projecte: És possible crear un cartell d'un estil de fa cent anys però amb temes actuals? És possible crear un cartell amb característiques del cartell de guerra però que encara mantingui el seu atractiu? És possible dissenyar un cartell que sigui d'estil del cartell de guerra però d'una temàtica diferent?

1.3 Objectius

Els objectius d'aquest treball són varis i seran llistats tot seguit:

- Aprendre sobre la història del cartell: els antecedents del cartell de guerra i els seus precedents.
- Entendre el procés de creació d'un cartell de guerra.
- Contextualitzar la creació de cartells: saber en quin context es van crear i per a quins fins.
- Aprendre sobre els diferents objectius que pot tenir un cartell, ja sigui bèl·lic, anunciatiu, expressiu...
- Comprendre la importància de l'adequació al públic i a l'època d'un cartell.
- Indagar sobre els diferents mètodes tècnics, digitals i plàstics per a crear un cartell.
- Proposar varis cartells de creació personal.
- Presentar un treball ben estructurat.
- Provocar una crítica social, un impacte en la percepció o la conscienciació social sobre temes socials de conflicte.
- Expressar les meves idees gràficament de manera adequada.
- Classificar correctament les diferents fonts d'informació seguint unes pautes adequades i la terminologia correcta.
- Aprendre a organitzar la informació cercada en apartats de manera que sigui de fàcil lectura i enteniment.

- Aprendre a cercar informació fiable i amb un rerefons confiable.
- Saber com organitzar el temps de treball i les entregues dins d'un calendari.
- Aprendre a treballar en equip amb els tutors individuals.
- Desenvolupar-se personalment respecte a l'àmbit social i artístic.
- Experimentar amb noves tècniques i reptes nous.

1.4 Metodologia

Finalment, acabo el document, que recollirà tot el meu recorregut i perfecciono La meva metodologia de treball, és a dir, de quina manera desenvolupo i construeixo aquest projecte, té varies parts.

Primerament, un cop escollit el tema, començo a fer un primer tastet sobre aquest. És a dir, lleigeixo articles, petits *abstracts* i altres exemples de treballs per a agafar una idea de la mena de proposta que he fet.

En segon lloc, m'organitzo els diferents apartats que vull fer i desenvolupar en un índex inicial, poc extens. D'aquesta manera, busco tota la informació necessària que havia llistat i l'adapto en un document. La informació l'extrec de suports tant digitals com físics, que seran anomenats ordenadament a l'apartat de la bibliografia.

Seguidament, busco la informació dels autors de renom, els quals em serviran d'exemple i d'inspiració a l'hora de fer el meu treball i la meva creació pròpia. Llavors, creo la meva proposta de cartell tot establint, primerament, unes pautes o temes inicials, uns primers esbossos, un seguit de condicions que vull definir respecte a l'estil i el desenvolupament de les peces finals.

Llavors, redacto altres parts o subtemes del treball, com ara la bibliografia o els annexos. El pas final és presentar el treball, amb la maquetació, revisió, correcció i format adequats.

2. Desenvolupament

2.1 Coneixements previs

2.1.1 La Guerra Civil Espanyola

La Guerra Civil Espanyola va ser el conflicte bèl·lic més important d'Europa en la dècada anterior a la Segona Guerra Mundial, que no va afectar només a Espanya sinó que també va suscitar una reacció en milions d'uropeus i americans.

Des del 17 de juliol del 1936 fins al 1 d'abril de 1939, es van enfrontar el govern de la Segona República Espanyola contra les organitzacions de dretes i una part de l'exèrcit, liderat per Francisco Franco.

Aquesta guerra va rebre molts noms: els d'esquerres i els progressistes l'anomenaven «el combat entre el feixisme i la democràcia», «entre el poble i la oligarquia» o («contra l'exèrcit») o inclús «el futur contra el passat».

D'altra banda, en diversos moments els de dretes i conservadors la qualificaven d'una lluita del «cristianisme contra l'ateisme», «la civilització occidental contra el comunisme», «Espanya contra la anti-Espanya»...

Tot i que aquestes etiquetes no siguin ètiques, no sempre són excloents les unes de les altres, perquè la guerra va ser complicada i contradictòria, i en totes aquestes denominacions hi havia alguna cosa vertadera, en més gran o més petita mesura.

La guerra va ser causada pels problemes interns d'Espanya, però una vegada en què les tres grans dictadures d'Europa van fer una intervenció (limitada), llavors molts la van atribuir a una lluita entre poders, el resultat de la qual influiria en l'equilibri de poders de l'Europa occidental.

Catalunya es va mantenir fidel a la República i, al mateix temps, va viure un procés revolucionari i nacionalista impulsat per les milícies anarquistes. La Generalitat va organitzar la resistència i l'esforç bèl·lic, i va patir els enfrontaments interns de les diferents forces polítiques i ideologies diversificades. El bàndol de dretes, però, es va mantenir unificat cap a un mateix objectiu.

La població civil es veu colpejada per les desgràcies i conseqüències del conflicte: l'encariment dels preus, la fam i els bombardejos. La derrota a la batalla de l'Ebre, marca el destí del bàndol republicà i suposa la caiguda de Catalunya. El final de la guerra i l'inici de la dictadura militar del general Franco, que duraria fins l'any 1975, comporta la supressió de l'autonomia catalana aconseguida fins aquell moment, l'exili de mig milió de refugiats del bàndol perdedor i una forta repressió dels moviments catalanistes i d'esquerres. Durant els 3 anys de guerra, van morir al voltant d'1 milió de morts i mig milió de cases van ser destruïdes.

Amb tot, la Guerra Civil Espanyola va deixar conseqüències irreparables a l'història del país i de Catalunya, i encara passades tres generacions es pot veure com les polèmiques que van causar encara son debat en el present i són influència dels enfrontaments polítics i socials actuals.

2.2 Cartellisme

2.2.1 Què és el cartellisme?

El cartellisme és l'especialitat de les arts gràfiques que consisteix en la realització de cartells. Aquesta conjunció entre imatges i paraules ha sigut un eficaç mitjà de comunicació i alhora una eina que ha contribuït al desenvolupament de la publicitat comercial, la sensibilització de la societat en tota mena de qüestions i també en la persuasió de masses, ja sigui en temps de pau o de conflicte bèl·lic, que en l'últim cas adoptaria el nom de cartell polític.

Actualment, el cartell ens permet ser testimonis del desenvolupament en tècniques pictòriques, la fotografia o les tendències de disseny gràfic. També, la diversitat de temes i motius que enfronta reflecteixen els assumptes i activitat de la societat d'aquesta època, com justament passava amb els cartells d'anteriors centúries.

2.3 Història del cartell

Amb la introducció de la impremta i l'extensió de la cultura entre la població, la propaganda és molt més extensa i diversificada. S'imprimeixen proclamacions polítiques, anuncis de lleves militars, sobre obres de circ, teatre, etc.

Totes aquestes publicacions permeten l'expressió lliure dels artistes, que ara poden fer la seva producció artística. D'aquesta manera, els carrers s'omplen de cartells i d'obres d'art com si fossin un museu a l'aire lliure.

2.3.1 Els inicis del cartell: la litografia

Gràcies a la invenció de la litografia per Aloys Senefelder al 1798, la indústria de la propaganda va poder-se desenvolupar mitjançant dibuixos en blanc i negre. La tècnica en qüestió consistia en fer marques sobre una base grassa mitjançant una pedra, per on s'hi passava un corró d'aigua, i, posteriorment, la tinta impresora. És en aquesta època on França s'omple d'aquests dibuixos impresos, amb artistes com Daumier, Gavarni, de Devéria...

Malgrat això, per a les indústries gràfiques, aquesta tècnica era, al principi, massa lenta i costosa per a la producció de cartells.

Fig. 1. Daumier, Honoré. *Les Comédiens de Société*, 1858.

2.3.2 La cromolitografia

Al 1827 s'inventa la cromolitografia, la litografia impresa en colors, que comporta un gran pas per a les indústries gràfiques del moment. Aquesta nova tècnica de Cheret, on s'utilitzaven tres pedres per crear els tres colors principals (groc, blau i vermell) van permetre als artistes generar un ampli i diversa paleta de colors. Encara que el procés era difícil, s'aconseguien resultats de notable color i textura, amb característiques de transparències i matisos impossibles, fins i tot amb els mitjans d'avui en dia. Aquesta capacitat de combinar paraula i imatge en un format tan atractiu i econòmic, finalment va fer del cartell litogràfic una innovació de gran abast.

D'altra banda, mentre la cromolitografia s'anava perfeccionant dia a dia, va aparèixer el que molts historiadors anomenen el primer cartell modern, creat per més ni menys que el cèlebre pintor Édouard Manet, al 1869. Aquesta obra, a diferència de les seves vibrants i expressives pintures del moviment impressionista, era una litografia feta a blanc i negre. Aquesta s'anomena *Les chats* i forma part del llibre *Champfleury*. El disseny consta exclusivament de figures planes.

Fig. 2. Manet, Édouard. *Les chats*, del llibre *Champfleury*, 1868.

Malgrat això, qui realment va popularitzar l'utilització de la tècnica cromatogràfica per a la confecció de cartells moderns, i per tant, el vertader fundador del cartellisme modern, va ser Chéret, que mencionaré més endavant.

Algunes de les causes per a l'increment de cartells van ser: la abolició de la censura per a fixar cartells a França, l'any 1880 i els nombrosos concursos de cartells, dels quals els millors eren premiats. Això va afavorir el col·leccionisme, que va donar pas a un altre tipus de col·leccions, ja no de pintures remarcables sinó de cartells. Els carrers de París, Milà i Berlín van ser transformats ràpidament a la "galeria d'art del carrer", entrant de ple en l'edat moderna de la publicitat.

Fig. 3. Mucha, Alphonse. *Lance parfum Rodo*, 1896.

Fig. 4. Chéret, Jules. *Fête des Fleurs de Bagnères-de-Luchon*, 1890.

2.3.3 La Belle Epoque

Al 1890, en plena Belle Epoque a França, l'afició pel cartell estava en plena floració. Va aparèixer el primer cartell de *Moulin Rouge*, que ràpidament va elevar-se com a obra d'art. Els exhibidors, exposicions i distribuïdors de cartells van proliferar, satisfent la gran demanda del públic per la nova tendència del cartell.

Els cartells d'aquesta època es caracteritzaven, en la seva majoria, per tenir fons llisos (influència dels gravats japonesos ukiyo-e), per utilitzar taques planes, per recórrer als colors primaris i molt vius, per fer servir lletra gruixuda, pel seu dinamisme i moviment, per tenir diferents plans i profunditat, per ser de gran format, per l'aparició de dones escotades, per tenir línies diagonals, pel seu gran contrast, per la marcada diferència entre figura i fons, pels enquadraments insòlits...

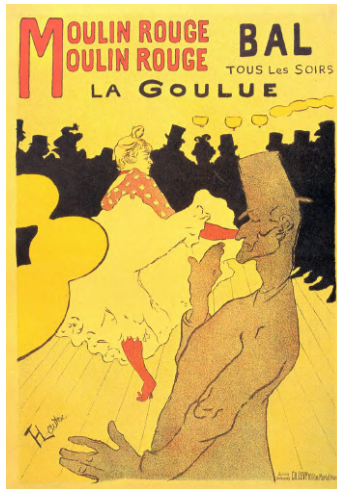

Fig. 5. Toulouse-Lautrec. Cartell de la pel·lícula *Moulin Rouge*, 1891.

És en aquests temps on la tipologia de cartells va variar en dos: uns que promocionaven espectacles o esdeveniments esportius, que buscaven el gaudi i l'atenció de les classes més benestants (per exemple *Moulin Rouge*, de Toulouse-Lautrec o *Théâtre de l'Opéra*, de Jules Chéret) i uns altres que anuncien un tipus de producte determinat, normalment productes que no eren de primera necessitat (com ara cigarrets, begudes alcohòliques, maquillatge, perfums, xocolata...)

Un dels artistes de cartell pioners en aquesta darrera tipologia seria Alphonse Mucha, promocionant *Cigarrillos París*, *Biscuits Lefèvre - Utile* o menjar per infants de la casa Nestlé.

Fig. 6. Mucha, Alphonse. *Cigarrillos París*, 1897.

Ramon Casas, pintor i cartellista barceloní, també desenvoluparà aquest tipus de cartell o model ara en territori català: trobem cartells anunciant productes com *Anís del mono*, *Codorniu* o *Chocolate Amatller*.

Fig. 7. Casas, Ramon. *Lola Plumet*, de la col·lecció *Codorniu*, 1898 (esquerra).

Fig. 8. Casas, Ramon. *Anís del mono*, 1898. (dreta)

Després de veure els darrers exemples, és clara la similitud que hi ha entre pintura i cartellisme, entre el dibuix i el disseny litogràfic. Com ja he mencionat abans, la introducció del color a la litografia va permetre un espai de treball molt més ampli, i, a part de donar-li molta més expressivitat i vida al cartell, també més possibilitats de combinació de colors alhora de fer el disseny.

Llavors, degut a que la pintura és simplement això: una combinació de colors que conformen un dibuix, figura o disseny; aquesta nova manera de “pintar” més moderna, que és el cartellisme, va captar l’atenció dels pintors. Aquesta mena d’artistes, ja experts en les característiques i combinacions del color, van tenir certa facilitat en crear cartells, ara ja no pintures detallistes (en la majoria de casos), sinó dissenys simples, expressius i atractius, amb la única funció d’atraure l’atenció del seu espectador, cosa també semblant al *Pop Art* del segle XX.

És clar que, com és obvi, les nocions de dibuix dels pintors i artistes litogràfics també eren necessàries per desenvolupar figures, moviments i altres elements que conformen els cartells, i una bona combinació de totes dues coses és allò que permetria classificar el cartell en qüestió de categoria o qualitat més alta o més baixa.

També cal mencionar que els cartells, almenys en *la Belle Époque* de França, encara mantenien l'estil únic de cada artista: es poden percebre les diferències entre els cartells d'Alphonse Mucha i els de Chéret en qüestió de característiques.

2.3.4 Primera Guerra Mundial i Revolució russa

A finals de segle XIX, en plena edat moderna de la publicitat, el cartell dominava el camp de comunicació de masses a Europa i a Amèrica. Era el mitjà ideal per anunciar esdeveniments o productes de tot tipus a tota la població. Amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial al 1914, el cartellisme va rebre una altra aplicació publicitària: la propaganda política i bèl·lica i té dues altres funcions: informar i persuadir. De fet, la guerra va suposar la campanya publicitària més gran fins la data, on s'anunciaven recaptacions de diners, a soldats de reclutament i d'esforços voluntaris, a estimular la producció, l'exaltació de la pàtria o d'expressar l'odi o insult a l'enemic.

En temps de guerra el cartell apel·la al patriotisme, estimula la població a allistar-se en l'exèrcit, encoratja a incrementar la producció industrial, colpeja la seva sensibilitat denunciant les atrocitats de l'enemic i demana la col·laboració civil per tal de procurar el benestar dels soldats en un ampli ordre de coses.

A més a més, al esclatar la guerra la importància del disseny visual i les característiques i particularitats de cada partit s'accentuen, a fi de crear simbologia, slogans, banderes i colors que formessin part de la identitat de cada ideologia o moviment polític.

Tota aquesta mena de cartells inundaven els carrers de les ciutats bel·ligerants. Només a Estats Units entre el 1917 i el 1918 es van dissenyar prop de 2.500 cartells amb una gran producció, que va superar els vint milions d'exemplars.

Fig. 9. Flagg, J.M. *L'Oncle Sam*, reclutament soldats per a la Primera i Segona Guerra Mundial, 1917.

Fig. 10. (N.d.) Cartell de propaganda de la revolució bolxevic, 1922.

Al seu torn, Rússia va demostrar ser ama de l'art del cartell i de la pluralitat de les seves funcions bèl·liques i polítiques. Aprofitant el model estatunidenc durant la Primera Guerra Mundial i també gràcies a la Guerra Civil, Lenin i els seus seguidors van demostrar un interès extraordinari pel cartellisme, i així van ser els amos de la propaganda moderna, on el cartell seria a partir de llavors una arma vital capaç de moure masses al seu gust.

És llavors on neix el constructivisme rus, un art creat pel poble i fet pel poble, un art que es distingeix de l'expressionisme o el plaer estètic, és a dir, l'art “pur”, essent així un tipus d'art industrial i mecànic per a causes purament socials, específicament marxistes. Avui en dia utilitzem aquest terme per a referir-nos a aquell art que s'utilitza com a instrument com a propòsits socials.

La guerra civil espanyola, la qual tractarem en més profunditat més endavant, també va suposar una oportunitat per a l'expressió en cartells de propaganda en tots dos bàndols, destacant artistes de cartell com Carlos Saénz de Tejada o Josep Renau.

2.3.5 Segona Guerra Mundial

Entrada la Segona Guerra Mundial, el cartell també va ser un paper important en el sector de la comunicació, ara també però compartint lloc amb altres mitjans, principalment la ràdio i la impressió. El desenvolupament de les tècniques d'impressió va permetre que la majoria de cartells d'aquest conflicte bèl·lic ara s'imprimissin amb la tècnica d'offset, que permetia produccions molt més eficients, grans i ràpides.

Fig. 11. Miller, C.R. *We're fighting to prevent this*, propaganda dels aliats a la Segona Guerra Mundial, 1941 - 1945.

Als anys 20, la Unió Soviètica va començar amb la introducció d'elements fotogràfics als cartells, cosa que acabaria sent tant comuna com la il·lustració i en ocasions fins i tot arribant a ésser el seu substitut.

Després de la guerra, els cartells es van quedar en segon pla mentre que la televisió o el cinema van ocupar gran part del protagonisme alhora de difondre missatges al públic. Les restes de resplandor de l'època del cartell es va dur a terme a Suïssa.

Gràcies a la precisió suïssa i a l'estil dels cartells de la Segona Guerra Mundial i dels anys 50, es va crear el "Sachplakat" o l'"Object Poster Style", on es projectaven objectes diaris en icones gegants de grans dimensions.

Fig. 12. Stoecklin, Niklaus. *Bi-Oro i ulleres*, 1941.

2.3.6 La importància de l'estil tipogràfic internacional en la postguerra

La dominació de Suïssa del cartell als anys 50 va permetre el desenvolupament d'un nou estil gràfic, a partir de les produccions de cartells amb elements gràfics en blanc i negre, anomenat estil tipogràfic internacional. Aquest estil utilitzava auna reixeta matemàtica, regles gràfiques determinades i fotografies en blanc i negre per proporcionar una estructura lògica, clara. La seva popularitat va fer d'aquest disseny el predominant en els anys 70, i encara una gran influència pel món del disseny a l'actualitat.

Fig. 13. Lohse, Richard P. *Kunststoffe*, 1959.

Aquest tipus d'estil era interessant ja que suggeria una solució a la barrera lingüística que hi havia a Suïssa, ja que és un país que compta amb tres llengües nacionals, i també ajudava a comunicar esdeveniments a la resta del món, com per exemple les Olimpíades. Tot plegat, era un estil molt adequat pel món occidental en la postguerra.

Molts altres artistes del cartell van aflorar durant la segona meitat de segle XX, com ara Philip Meggs, Milton Glaser, Armant Testa, Gunter Rambow, Nicolas Troxler...; que adoptaven diferents corrents o estils artístics com el surrealisme, Art Pop, expressionisme...

2.3.7 Postmodernisme i l'avanç de les tecnologies

Cap a les darreries dels anys 70 i començaments del 80, l'estil tipogràfic internacional va perdre força degut a que molts el titllaven de fred, poc carismàtic i formal. En el seu lloc va sorgir un estil més caòtic, complexe i espontani, que feia un fort contrast amb el rígid estil predecessor. Aquest nou estil del cartell creat per Wolfgang Weingart es va anomenar Postmodern, i és encara el predominant en l'art del cartell.

Fig. 14. Monguzzi, Bruno. *Kandinsky*, 1995.

A mesura que les noves tecnologies van avançar notablement, el paper va ser substituït per la pantalla i la digitalització dels cartells va ser inevitable, però alhora va ser l'espurna d'una gran producció artística, on el cartell, tot i que és menys central que el segle passat, encara és una font imprescindible de comunicació i expressió artística.

2.3 El cartellisme de guerra

2.3.1 El cartell: una arma de guerra

No és gens clar el moment en què el cartell va esdevenir un arma de propaganda. Seria lògic pensar que, des del moment en què es va inventar la escriptura, sempre es busqués

influenciar l'opinió del lector, persuadir-lo a pensar d'una manera o altra, reforçar la moral d'un poble, atacar a l'adversari o a convèncer l'enemic. El cartell, així doncs, si com hem vist abans tractava d'informar al lector o expressar-se artísticament, en termes comercials i socials, ara tracta d'influenciar-lo per a uns fins bèl·lics.

Es diferencien dues funcions principals del disseny, com hem mencionat abans a l'apartat de *Història del cartellisme*: informar i persuadir. Aquestes dues habilitats o capacitats que té el cartell s'utilitzaran en temps de guerra com a mitjà per a identificar i donar una imatge als exèrcits militars (per mitjà de símbols o banderes) i per altra banda com a base de propaganda bèl·lica.

El cartell va esdevenir una arma capaç d'influenciar grans masses de persones, i gràcies a que és un element gràfic, feia que aquesta transmissió de missatges pogués arribar a la part de la població que era analfabeta, que fins llavors era d'un percentatge més elevat, cosa que els fulls volants no van poder fer. És per això que el cartell va captar l'atenció de la propaganda bolxevic i del partit nazi.

El format del cartell, també, tenia uns avantatges que el feien superior en una època on el cinema i la ràdio tot just començaven a prosperar: el seu format en permetia la seva producció en gran quantitat sense que això equivalgués a un cost molt elevat.

Així és com el cartell va esdevenir una arma capaç de moure masses segons el gust del creador. Les primeres vegades que el cartell va ocupar aquesta posició van ser a la Primera Guerra Mundial, i més tard a la Guerra Civil Espanyola, la Segona Guerra Mundial i moltes altres més, fins i tot ara en l'actualitat encara hi ha cartells que tenen un missatge pròpiament bèl·lic.

2.4 El cartell a la Guerra Civil Espanyola

Els cartells de la guerra civil van esdevenir un element visual d'aquesta guerra. Els colors vius, els missatges clars i directes tenien l'objectiu d'informar, mobilitzar i convèncer a la població de cada bàndol, degut a que una gran part d'aquests eren analfabets.

Al 1936, tres mesos després de l'inici de la Guerra Civil a Espanya, el Ministeri de Guerra de la República va crear el Comissariat General de Guerra, que es va encarregar de la producció i gestió de la propaganda, premsa i edició a totes les funcions destinades a apujar la moral dels republicans. Aquest comissariat va estar annexat al Servei d'Informació, i va ser organitzat amb un criteri militar, ja que és un tipus d'influència militar que ha d'estar al corrent de les operacions en guerra, i l'Estat Major és l'únic organisme que coneix aquest pla.

D'acord amb la divisió d'Espanya en diferents bàndols, es van crear uns cartells produïts per la República i uns altres creats pel bàndol nacional o franquista. Així doncs, veurem les semblances i diferències dels cartells de cada bàndol respecte a les diferents seccions o característiques d'aquests cartells.

2.4.1 Aspectes formals

Seguidament, anem a observar les diferents característiques dels cartells de la Guerra Civil Espanyola. D'acord amb la terminologia, veurem primer els aspectes formals o característiques obeejectives del cartell, purament descriptives, i després ens centrarem en les característiques temàtiques del cartell (motius, intencions, com es tracta la dona o Espanya en cada bàndol...).

1. Objectius

La majoria dels cartells republicans pretenien destacar els valors republicans (fraternitat, solidaritat, i llibertat) i els inconvenients del bàndol nacionalista a fi de ridiculitzar-lo.

D'altra banda, els cartells nacionalistes no eren tan nombrosos i es caracteritzaven per la voluntat de renovar la grandiositat del regne d'Espanya, imperial, catòlica, eterna, unida i pròspera.

2. Símbols i banderes

Els cartells de la Guerra Civil Espanyola van utilitzar diferents símbols i banderes per a poder representar gràficament cada entitat política o social. És important, doncs, que abans d'analitzar alguns cartells, tinguem en compte aquestes símbols i els seus significats:

- **Estrella vermella i groga:** freqüent en la propaganda de la Unió Soviètica.

Fig. 14. Símbol de la Unió Soviètica, 1992 - 1991.

- **Falç i martell:** simbologia comunista adoptada pel marxisme-leninisme a partir de la Tercera Internacional. Simbolitza la solidaritat proletària, la unió entre els agricultors i els obrers industrials.

Fig. 15. Símbol del comunisme.

- **Emblema de la Falange Española:** jou (religió cristiana) i fletxes simbolitzen els Reis Catòlics, que van unir Espanya. Representen la força i el combat.

Fig. 16. Fotografia de dos bous portant un jou, (N.d.). (esquerra)
Fig. 17. Emblema de la Falange Española (1933 - actualitat). (dreta).

- **Auxili Social:** organització falangista de socors humanitari. En l'emblema, es poden veure els colors de la bandera falangista i una mà vencent a la misèria.

Fig. 18. Emblema de l'Auxili Social, 1936.

- **Àguila de Sant Joan:** simbolitza el passat gloriós del Regne d'Espanya. També apareix a la bandera nacional franquista.

Fig. 19. Àguila de Sant Joan, símbol franquista. (N.d.)

- **Esvàstica:** tot i que originalment era un símbol hindú que representava la sort o la reencarnació, els nazisme el va adoptar com a símbol de les seves pròpies ideologies o pensaments modificant-ne lleugerament la forma (com el sentit de gir).

Fig. 20. Esvàstica (sentit cap a la dreta).

- **Bandera de la Segona República Espanyola:** bandera nacional d'Espanya en el període comprès entre el 1931 i el 1939. És la bandera nacional de segle XIX, però amb l'escut de la República i la franja lila representant a Castella.

Fig. 21. Bandera de la Segona República Espanyola (adopció al 1931).

- **Bandera nacional franquista:** bandera nacional d'Espanya entre el 1939 i el 1981, durant el període franquista. S'hi veu representats tots dos colors de la bandera original nacional, afegint l'àliga de Sant Joan i l'emblema de la casa borbó a l'escut.

Fig. 22. Bandera franquista (1939 - 1981).

3. Eslògans

Els eslògans són frases publicitàries identificatives en un context comercial o polític. Està clar que durant la guerra civil es van crear diferents eslògans per a cadascun dels bàndols polítics, i n'hi ha que encara tenen certa representació o reconeixement avui en dia.

En aquest apartat veurem els dos eslògans més representatius de cada bàndol, juntament amb un cartell per a cadascun, de manera que ens serveixi d'exemple i en puguem analitzar els aspectes formals i semàntics.

La República comptava amb l'eslògan "**No pasaran**", creat per la cap del partit comunista, Dolores Ibarruri, per a animar a la defensa de Madrid al 1936.

Fig. 23. Cartell republicà amb l'eslògan “No pasaran”, de 1936. Anònim.

El significat del cartell anima als soldats republicans a defensar la República i a lluitar contra l'exèrcit nacional. La presència d'un milicià caigut indica la lluita a mort entre les dues espanyes, i el soldat que està a sobre seu explica que “cal guanyar costi el que costi”.

D'altra banda, la dona dempeus descriu el paper de les dones en el bàndol republicà: lluita pels seus drets. Els personatges més difuminats del fons demostren el recolzament per part de les Brigades Internacionals i el títol del cartell en sang demostra el preu que cal pagar per assolir la victòria.

Altrament, el bàndol nacional tenia com a eslògan “Arriba España”, creat per la Falange, que va substituir al tradicional “Viva España” per la tendència a la totalitaritat.

Fig. 24. Cartell nacional amb l'eslògan “Arriba España”, del 1939-1940. Autor anònim.

En el cartell, es veuen els espanyols avançant voluntàriament per a defensar la seva visió d'Espanya, lluitar i guanyar la guerra. L'home amb el martell simbolitza la inclusió de

la classe obrera, i l'home amb el barret la adhesió de la classe agrícola. La dona amb el nadó en braços simbolitza la visió i paper de la dona que tenia el bàndol nacional: genitora i mestressa de casa, amb la funció de cuidar els fills i les famílies dels espanyols en general.

Tots fan el salutament feixista utilitzat pels italians i alemanys, símbol dels partits totalitaris i de l'adhesió d'Espanya a la Falange, un partit d'extrema dreta. No és sorprenent que el que lidera el grup sigui un falangista, amb la típica camisa blava.

2.4.2 Temàtiques del cartell

Després de veure els aspectes formals de cartell, es passa a classificar-los segons la seva temàtica o missatge principal que sostenen. Els objectius que tenen els cartells són molt diversos, de manera que jo he escollit només aquest recull de temàtiques. Com a l'apartat anterior, es posarà d'exemple un cartell per a cada temàtica i es procedirà a analitzar-lo.

El paper de la dona en el cartell

En la República, la dona es veu representada en els cartells com a una dona lliure, compromesa políticament, que defensa els seus drets i a la seva nació, com un home.

Participa en la guerra colze a colze amb els milicians, treballant amb els homes al camp o a la fàbrica. És a dir, participa a la guerra directament, recolzant i contribuint a la causa.

Fig. 25. Tona, Rafael. Catalanes, refugiades, al treball!! Companys de la ciutat i del camp, ajudeu a la ràpida incorporació de les dones al treball! Barcelona: Partit socialista Unificat de Catalunya (1937-1938).

El titular del cartell Fig. 17 anima a les dones a treballar per a contribuir a la guerra. Els elements figuratius de les dues dones expliquen els dos àmbits de treball: l'industrial o metal·lúrgic i l'agrícola. Al capdavant del cartell, animen també a l'altra secció de la població a la incorporació de les dones en el treball.

En el bàndol nacional, la dona era representada al cartell d'acord amb el seu paper en la societat segons la visió dels partits d'extrema dreta: una dona sotmesa, no compromesa políticament, genitora, mestressa de casa, amb l'objectiu de cuidar i educar als seus fills, ocupada per la família i la llar. No participa a la guerra directament, sinó que ho fa a través de l'Auxili Social, un organisme falangista que es dedica a ajudar als necessitats al front.

Fig. 26. Sáenz de Tejada, Carlos. *Por la madre y el hijo por una España mejor*. 1938.

En el cartell següent (Fig. 18), podem veure que l'Auxili social dona un missatge molt clar: s'ha de lluitar i treballar per guanyar la guerra, i així aconseguir una Espanya millor on els fills puguin créixer i viure en millors condicions.

De totes maneres, al cartell hi apareixen no només el fill, amb el símbol de la Falange a la camisa, sinó la mare que l'aguanta amb les mans, donant a entendre que és ella qui ha d'estar al càrrec de les criatures, qui les ha de portar al món i sustentar, mentre que els homes han de lluitar a la guerra per guanyar-la. La diferència aquí amb els cartells republicans és clara: mentre l'una és lliure i defensa el seu país com els altres, l'altra s'ha de dedicar a cuidar dels fills i de la casa.

L'ordre i la disciplina

El bàndol republicà insisteix, sobretot en els cartells, en la necessitat d'unificar-se i d'ordenar-se a fi de derrotar un mateix enemic i establir un règim democràtic. Aquesta desorganització o desunificació és deguda a la varietat d'ideologies presents en la República des dels seus dies primerencs (moviments nacionalistes del País Basc i Catalunya, socialistes, anarquistes, comunistes, etc.) i també degut a les seves tropes improvisades formades per soldats no acostumats a obeir ordres.

Fig. 27. Parrilla. 1º ganar la guerra ¡menos palabras vanas!, 1937.

En la Fig.19, podem veure justament el què dèiem abans: els soldats de la República deixen de costat les seves diferències ideològiques a fi de guanyar la guerra. En el cartell, podem veure un soldat comunista (que és de color vermell, com la seva bandera) com crida a la resta de soldats a fi de unificar-los.

Els altres dos soldats que apareixen són de dues ideologies diferents: el de color negre anarquista, com així ho indica la seva bandera; i el groc socialista. Es poden veure, al marge dret, les banderes de les diferents ideologies respectives.

L'eslògan, en imperatiu, recorda que abans de posar-nos en discussions inservibles, el primer objectiu és guanyar la guerra.

El bàndol nacional, a diferència de l'altre, sempre ha estat unit per a un mateix objectiu, malgrat algunes variacions en les ideologies, a fi d'assolir un mateix interès: establir

un règim totalitari. Les seves tropes, ja que tenien l'exèrcit militar, estaven formades per soldats de carrera i, per tant, acostumats a seguir ordres i ben ordenats.

Fig. 28. Martínez Ortiz. *Disciplina*, 1938.

En la Fig.20, podem veure com el missatge que envia el bàndol nacional és molt més breu i clar: es demana disciplina alhora de combatre contra el bàndol republicà. Sota la superposició d'imatges, es pot veure un soldat nacional amb la mirada perduda, determinat a lluitar. Els nacionalistes pretenen fer entendre que el seu bàndol no s'ha de separar per cap ideologia, sinó que tots són un sol soldat, disciplinat i disposat a lluitar.

La tria de colors vermell i groc creen una similitud amb la bandera nacional, i l'aparició de les imatges de fàbriques en primers plans recalca la importància i suport de l'àmbit industrial per a guanyar la guerra. Llavors, la necessitat de "disciplina" no és només cap als soldats, sinó cap a tots els sectors que participen i suporten la guerra.

La visió d'Espanya

Cada bàndol té una visió diferent d'Espanya, i per tant desitja un futur diferent per a ella, en cada cas. Això es veu representat també, als cartells.

En el cas dels republicans, veuen i desitgen una Espanya democràtica, fraternal, lliure, oberta sobre el món, solidària, modernitzada, igualitària, laica, progressista. Volen canviar l'Espanya tradicional i començar una nova època, més democràtica i lliure.

Fig. 29. Melendreras. *Todas las milicias fundidas en el Ejército Popular*, 1936.

Respecte als cartells republicans enfocant-se en la seva visió d'Espanya, no són gaires, més aviat la gran majoria tracten d'altres temes, com ara animar al seu bàndol a lluitar per la guerra, insultar i atacar a l'adversari...

És per això que aquest cartell no s'acaba d'adequar al tema en el que ens estem enfocant ara mateix.

En la Fig. 21, podem veure una representació d'un soldat de bàndol de la República, i dins de la seva figura es poden veure les banderes de les diferents institucions o organitzacions que recolzen a la República (d'amunt a avall i d'esquerra a dreta): els anarquistes, el País Basc, els comunistes, els republicans, Catalunya, Extremadura, etc.

Aquest cartell transmet el mateix missatge que d'altres anteriors: totes les diferents milícies i partits polítics s'uneixen per formar un Exèrcit Popular que s'enfronta a l'Exèrcit Nacional del bàndol franquista. EL sentiment d'unitat i d'un sol soldat recorda que malgrat les diferències ideològiques s'ha de lluitar per un mateix objectiu.

En canvi, els nacionalistes volen una Espanya tancada sobre sí mateixa, egoista, individual, fora del món modern, intolerant, religiosa, tradicional, totalitària, jerarquitzada i arrelat al passat. Volen retornar a els millors temps d'Espanya, els *Siglos de Oro*, i creuen que la república s'allunya d'aquest objectiu.

Fig. 30. Anònim. *España, una, grande y libre*, 1940.

En la Fig.22, podem veure un soldat falangista (amb la típica camisa blava) que sosté la bandera de la Falange, vermella i negra. El seu símbol també ens apareix dues vegades al cartell.

El soldat està mirant cap amunt: està determinat a guanyar i portar a Espanya a la victòria. El títol o eslogan del cartell “Por la España una, grande y libre” explica com l’objectiu del bàndol nacional al guanyar la guerra és aconseguir una España unida, sense diferències ideològiques (com passava a la República), gran, lliure, tradicional, catòlica i conservadora.

La visió de l’adversari

A part d’informar, influenciar i animar a la població a fer una funció, també hi ha un altre motiu per a fer cartells principal alhora de guanyar la guerra: ridiculitzar, despreciar i insultar l’adversari en totes dues bandes.

Fig. 31. Morales Ruíz, Antonio. *Los Nacionales*, 1937.

En la Fig. 23, un cartell publicat pels republicans, podem veure la seva representació o visió en caricatura del bàndol nacional i els seus aliats internacionals. Tots els personatges estan dins un vaixell a la deriva, que és portugués (simbolitzant el recolzament de Portugal).

Entre els tripulants hi ha:

- Un oficial de l'exèrcit, que porta l'emblema del feixisme italià (esquerra). Simbolitza l'ajut i recolzament militar d'Itàlia.
- Un cardenal que beneeix a la tripulació (gest de la mà). Simbolitza el recolzament de l'Església.
- Un capitalista amb un sac de diners a la mà i el símbol feixista nazi. Simbolitza el suport econòmic d'Amèrica i Alemanya.
- Els dos legionaris marroquins al fons i tres més a dins el vaixell. Simbolitzen les tropes estrangeres que dirigia Franco abans de la guerra i que constituïen una part important de la força de l'exèrcit nacional.

Entre altres elements presents dins el cartell, hi trobem el màstil com una forca, des d'on penja Espanya i hi ha marcat l'eslògan de patriotisme falangista "Arriba España" (simbolitza que els nacionals estan portant a Espanya a un suïcidi). També apareix l'àguila imperial d'en Carles V, que simbolitza el passat gloriós d'Espanya, però en el vaixell actual dels nacionals és un buitre que anuncia la mort.

En resum, el missatge que vol anunciar aquest cartell és clar: les accions dels nacionalistes no són estables i conduiran Espanya i tots aquells que els segueixin a la mort.

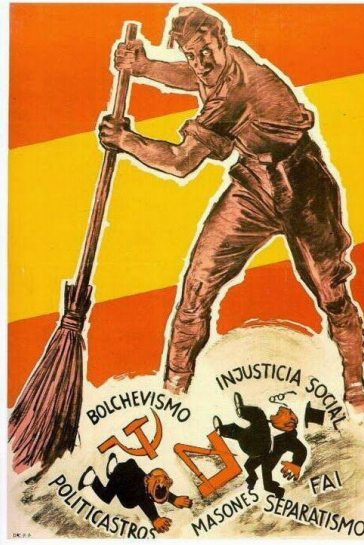

Fig. 32. Anònim. *Limpieza antisubversiva*, 1938.

En la Fig.24, podem veure un cartell on es mostra un soldat nacional netejant Espanya de “brutícia”, representada pel comunisme (falç i martell, i la paraula “bolxevisme”), pel anarquisme (simbolitzada per la paraula “F.A.I”) i pel socialisme (representada per les paraules “policastros”, “masones” i “separatismo” i per tot allò relacionat amb la República.

L’atac cap a la República aquí és clar: es representen a tots els partits, ideologies o entitats relacionades amb la República com a “brutícia” d’Espanya, la qual s’ha de netejar. Així doncs, aquesta “neteja” per deslliurar Espanya i tornar-la al seu estat tradicional i conservador, sense modernismes, es fa amb una guerra civil.

En el fons, podem veure tres franges de colors groc, vermell i groc, que representen la bandera nacional.

2.4.3 Referents d’autors Guerra Civil Espanyola

Aquest apartat del treball està destinat a observar i donar informació respecte als autors concrets i principals de cada bàndol de la Guerra Civil Espanyola. S’ha de tenir en compte que el bàndol republicà va tenir molta més producció artística, ja que la majoria d’artistes es van afiliar a aquest bàndol.

També, la República va comptar amb cartells molt més nombrosos, diversos, variats en l'estil, etc. És per aquesta qüestió objectiva que comentaré més autors en el bàndol republicà que no en l'altre.

És cert que el cartellisme il·lustrat comença amb els autors més representatius, Chéret i Mucha (la seva respectiva informació es troba als Annexos), però d'acord amb la temàtica i rigor del treball, em centraré en els de la guerra civil. S'ha de tenir en compte que aquests autors i les seves obres formaran part de la meva inspiració pel procés creatiu de més endavant.

Bàndol nacional

Sáenz de Tejada (1897 - 1958)

Carlos Saénz de Tejada va ser un pintor, il·lustrador i muralista espanyol del bàndol revoltat de principis de segle XX. Va néixer el 1897 a Tànger, en l'època quan encara pertanyia a Espanya, en una família de periodistes i diplomàtics. El seu pare era vis-cònsol i la seva mare, periodista. L'amplitud de mires d'ella i l'ofici del seu pare van fer que tingués, des de ben petit, un coneixement per la diversitat cultural en la societat. Així, va poder conèixer situacions socials diferents de la seva realitat, a casa seva.

Va començar a estudiar a Madrid quan tenia 13 anys, tot i que no eren estudis artístics, no va ser fins als 16 anys que va decidir dedicar-se plenament a la pintura. Durant aquesta formació, va iniciar la seva creació en il·lustració de revistes. Va crear un estudi, on va fer diverses produccions artístiques que mai van arribar al públic degut a l'incendi del seu estudi al 1925. Això va suposar l'abandonament de les seves activitats artístiques, i al 1926 es va mudar a París.

No tornaria a Espanya fins al 1933, i poc després d'esclatar la Guerra Civil, va iniciar el seu contracte amb el Servei de Premsa i Propaganda, on va crear varis cartells pel bàndol nacional. També va continuar amb la seva il·lustració per a llibres, i va protagonitzar la producció artística per a la història contemporània d'Espanya, on hi va treballar fins al 1941. Llavors, es va fer professor de l'assignatura de dibuix artístic de l'Escola d'Arts i Oficis de Madrid. Saénz de Tejada va tenir una vida d'artista molt activa i fructífera, creant multitud de treballs artístics fins la data de la seva mort al 1958.

Fig. 33. Retrat en fotografia de Saénz de Tejada, cap al 1940.

Obres

Fig. 34. Sáenz de Tejada, Carlos. *Niña con muñeca*, 1925.

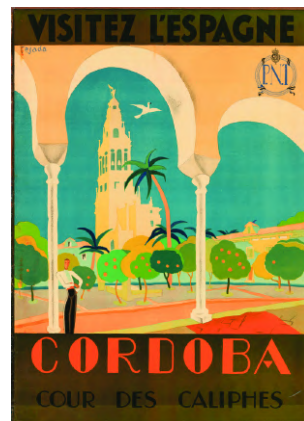

Fig. 35. Sáenz de Tejada, Carlos. *Cordoba, Coeur des Caliphes*, cartell pel Patronato Nacional del Turismo al 1929.

Fig. 36. Sáenz de Tejada, Carlos. *En nuestra justicia está nuestra fuerza*, 1939.

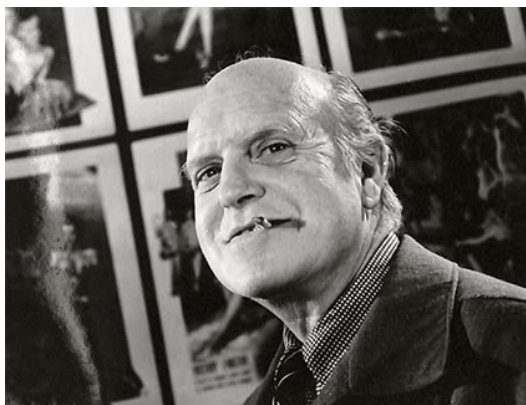
Fig. 37. Sáenz de Tejada, Carlos. *Por la madre y el hijo por una España mejor*, 1938.

Bàndol Republicà

Josep Renau (1907 - 1982)

Josep Renau va ser pintor, cartellista polític, fotògraf, publicitari i escriptor valencià reconegut pels seus cartells republicans durant la guerra.

Va néixer al 1907 a la ciutat de València, on va estudiar, anys després, Belles Arts. Als 18

anys va guanyar el seu primer concurs de cartells i també era muralista i fotògraf. Al 1931 es va afiliar al Partit Comunista i va fundar la Unió d'Escriptors i Artistes Proletaris un any més tard. La seva celebritat es va conformar a partir de la seva participació en la producció i edició de cartells per a la República durant la guerra civil, tot i que mentrestant atenia encàrrecs comercials.

Fig. 38. Fotografia de Josep Renau.

També va ser professor de la Belles Arts on ell va estudiar, i va ser ell qui va encarregar a Picasso de fer el quadre *Guernica* l'any 1937. També es va encarregar de organitzar el trasllat de valuoses obres del Museu del Prado de Madrid per salvar-les dels bombardejos. Al finalitzar la guerra, s'exilia a França, on acaba al Camp d'Argelers. Malgrat això aconseguí un visat per anar a Mèxic, on treballa per a revistes espanyoles en l'exili. Llavors es trasllada al Berlín Oriental, afí a la seva ideologia comunista, on treballa en murals i fotomuntatges i on moriria al 1982.

Obres

Fig. 39. Renau, Josep. *Tchapaief, el guerriller vermell*, 1934.

Fig. 40. Renau, Josep. *11 febrer 1873: un anhel; 14 abril 1931: una esperança; 16 febrer 1936: una victòria,* 1938.

Fig. 41. Renau, Josep. *Obrers, camperols, soldats, intel·lectuals,* 1937.

Fig. 42. Renau, Josep. *Tots en peu de guerra,* 1937.

Arturo y Vicente Ballester

Artur i Vicent Ballester Marco van ser dos germans dissenyadors gràfics, il·lustradors i cartellistes valencians i anarquistes.

Fig. 43. Retrat d'Arturo Ballester (esquerra).

Fig. 44. Fotografia de Vicent Ballester (dreta).

Artur va néixer al 1892 i Vicent al 1887. Ambdós van aprendre l'ofici d'il·lustrador al taller del seu oncle, i després van continuar els seus estudis a l'Escola de Belles Arts de València i després a la Reial Acadèmia. Els dos eren bons amics de Josep Renau i estaven dins el cercle de companys i artistes de l'època. Artur es va afiliar al CNT i va estar al servei de la Segona República.

A la guerra, es va agrupar amb els anarquistes, tots dos germans van produir cartells a favor dels republicans.

Després de la guerra, els germans Ballester van patir "l'exili interior", sobrevivint com a dibuixants de postals i fent classes de pintura. Després de rebre un homenatge per a la seva obra, Vicent va morir al 1980, i va ser enterrat a la seva ciutat natal. Artur va morir un any després i va rebre un carrer al seu nom.

Obres

Fig. 45. Ballester, Arturo. *Un marino: un héroe*, 1937.

Fig. 46. Ballester, Vicent. *Sanidad y asistencia social*, 1937.

Fig. 47. Ballester, Arturo. *Campesino, este es tu puesto*, 1937.

Fig. 48. Ballester, Arturo. *Si cortáis los naranjos, arruináis la economía nacional, que es la vuestra*, 1937.

Altres cartellistes catalans a destacar

Pere Català i Pic (1889 - 1971)

Fig. 49. Català i Pic, Pere. *Aixafem el feixisme*, 1936.

Carles Fontserè i Carrió (1916 - 2007)

Fig. 50. Fontserè i Carrió, Carles. *Llibertat!*, 1936.

Fig. 51. Fontserè, Carles. *¡Union! ¡Disciplina! Por el Socialismo*, 1936.

Josep Subirats (1914 - 1997)

Fig. 52. Subirats, Josep. *Camperol! La revolució necessita el teu esforç*, 1936.

Fig. 53. Subirats, Josep. *Socors roig internacional. Ajudeu als caiguts!*, 1937.

Martí Bas (1910 - 1966)

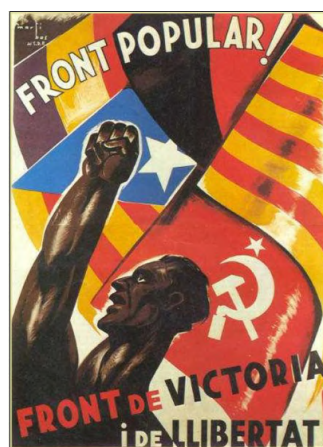

Fig. 54. Bas, Martí. *Front de victòria i de llibertat!*, 1936.

Fig. 55. Bas, Martí. *Defensar Madrid es defensar Catalunya*, 1937.

2.4.4 Referents Actuals

Joan Manel Pérez

Joan Manel és un il·lustrador i dissenyador gràfic basat a Barcelona i al Konvent (Berguedà). Aquest dissenyador no es tanca solament a un àmbit del disseny, sinó que ha participat en la producció de cartells, disseny editorial (per exemple, portades), packaging, publicitari, disseny de moda o fins i tot disseny de producte.

El seu estil està clarament influenciat pel cartell de guerra i aplica aquests aspectes tècnics als seus dissenys, sovint per representar conflictes socials o qüestions polítiques. A més a més, també té una certa semblança al cartell déco. El seu art també demostra que és possible crear cartells atractius d'aquest tipus d'estil a l'actualitat.

Obra

Fig. 56. Manel, Joan. *No more bombs over Rojava*. Col·laboració amb No Border Refugees, una exhibició per recaptar diners pels refugiats del Mediterrani.

Fig. 57. Manel, Joan. *Ruralisme i emergència climàtica*, cartell per a una conferència sobre aquests temes. Inspirat en la Fig. 45. (esquerra)

Fig. 58. Subirats, Josep. *Camperol! La revolució necessita el teu esforç*, 1936. (dreta)

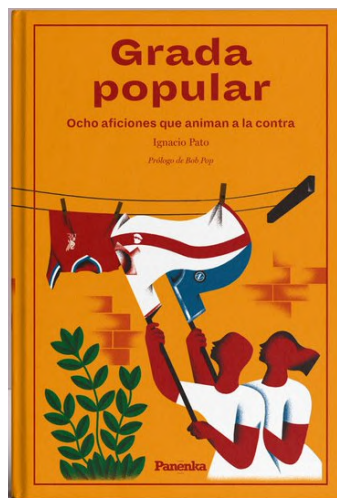

Fig. 59. Manel, Joan. *Grada popular*, portada pel llibre de Ignasi Ànec, editorial Panenka, 2022.

4. Creació d'un cartell

Dins la meva proposta de treball, he trobat adient afegir la meva part, la meva creació dins de tot el recorregut de cartellisme que fem fet fins ara. És gràcies a partir d'aquests coneixements vistos que podré fer la meva proposta pràctica, les meves creacions de cartell amb les mateixes característiques formals que els de la Guerra Civil Espanyola però canviant la temàtica a temes més actuals.

Dins d'aquesta creació veurem les característiques a adaptar, les idees a representar, el procés de creació i el producte final.

3.1 Característiques a adaptar

Aquestes són les característiques formals que he identificat en la majoria de cartells de la Guerra Civil Espanyola, perquè si bé cada autor tenia el seu propi estil pictòric, hi ha alguns elements o característiques que tenen en comú i segons el meu interès les utilitzaré per a fer els meus cartells.

Tenir en compte que aquestes característiques són una guia alhora de fer esbossos, no m'adaptaré a totes les de la llista a l'hora de crear.

- Figures planes o amb volum lleuger
- Textures
- Paleta de colors limitada
- Tons vius
- Figures humanes realistes o caricatures
- Elements fotogràfics
- Importància de la tipografia
- Elements simbòlics (banderes, emblemes...)
- Eslògans
- Traç solt
- Pinzellada lliure
- Ombres marcades

3.2 Idees principals a desenvolupar

Un cop establertes les característiques a representar, hi ha una sèrie de temes els quals poden tractar els meus cartells. No em vull centrar en un àmbit i prou a l'hora d'escollir-los, com per exemple, només polític, sinó que la meva intenció és dissenyar cartells en forma de crítica (ja sigui social, política, econòmica...).

La següent llista representa les idees principals a desenvolupar per crear els meus cartells, però, de nou, són simplement una guia inicial, en la que puc aprofundir més o menys.

- Feminisme
- Guerra d'Ucraïna
- Nacionalisme català
- Canvi climàtic
- Desigualtat econòmica

3.3 Procés de creació

El procés de creació dels meus cartells seguirà uns passos concrets: primer, fer esbossos i eslògans; en segon lloc, adaptar aquests esbossos finals a un suport material o digital, en tercer lloc, fer modificacions finals i correccions; en últim lloc fer el producte final, col·lecció o exposició.

3.3.1 Pluja d'idees: temàtiques i eslògans

Degut a que l'art del cartell es basa en la imatge i la paraula, abans de començar a fer esbossos de les propostes establirem algunes idees per a els seus eslògans, que són frases identificàries en un context comercial o polític.

Aquests eslògans serviran per donar més sentit a la imatge, per arribar a un missatge que la imatge no és capaç de transmetre, per contextualitzar el cartell, per ajudar a la comprensió de l'espectador...

Els esbossos dels cartells seran, principalment, en un suport material, és a dir, manufacturats amb una tècnica tradicional (ja sigui mina de llapis, pintura, retoladors de diferents tonalitats, etc.). Si la proposta final acaba essent d'un suport digital o tradicional serà depenent de varis factors, entre ells la dificultat de la seva producció.

La guerra d'Ucraïna

La guerra d'Ucraïna o la invasió d'Ucraïna és un enfrontament armat que va començar el febrer de 2022, quan Rússia va decidir iniciar accions militars contra Ucraïna. Aquest conflicte va començar com a una invasió no conflictiva, després, davant la resistència de la població, com a una invasió armada, i, finalment, com a una destrucció del país per a poder-lo envair. Tot això ha provocat l'èxode de quasibé 5 milions d'exiliats i refugiats ucraïnesos, principalment a Polònia. Mai s'havia vist una situació semblant des de la Segona Guerra Mundial. Aquest conflicte ha suposat la primera amenaça de guerra pel món, especialment per a la població europea, després d'un llarg període de pau i despreocupament.

- **“Stop war”**: significa “no a la guerra” en anglès, que és actualment l'idioma que globalment està més reconegut i això permet que el cartell circuli més ràpidament. L'eslògan es basa en el rebuig al combat, a la guerra, però en termes generals, sense entrar en un context específic. Aquesta frase defensa la pau per sobre de la guerra, la cessió del combat armat en qualsevol context.
- **“Nothing has changed”**: significa, en termes bèl·lics, que la història es repeteix i que per tant l'ésser humà no és capaç d'aprendre: “res ha canviat”. Les persones continuen sofrint per decisions externes, fora del seu abast, es continuen les invasions sense cap motiu de renom (si n'hi ha). Més específicament, la guerra d'Ucraïna de l'any 2022, on es produeix primerament una invasió, s'associa amb la invasió alemana del país de l'any 1941 i les persones que han viscut totes dues coses consten d'aquesta semblança.
- **“Save Ukraine”**: denuncia la situació de guerra d'Ucraïna i demana ajut al país, així com demana la fi de la seva situació de guerra, fam, pobresa, destrucció... És un

eslògan general, és a dir, no va dirigit a cap grup de persones en concret, sinó que va dirigit a tota aquella població exterior a Ucraïna que pot ajudar d'una o altra manera (políticament, ajut social, acolliment d'immigrants, divulgació de la situació...).

Feminisme

- **“Per què culpes a la víctima?”**: aquest eslògan denuncia les acusacions que, durant un assaltament sexual, una violació o qualsevol altre situació de violència masclista, es culpa a la dona i no a l'agressor que ha comès el crim. Denuncia l'actitud de les masses respecte a aquests crims: prefereixen culpar abans a una dona que al responsable de l'acció.
- **“Una mare, una heroïna”**: aquest eslògan vol donar reconeixement a la figura de la mare, un lloc que té molt més valor que no pas un càrrec militar, polític o econòmic, un personatge, un model que ha sigut amagat i se li ha donat molt poca visibilitat durant la història. No s'ha vist mai com a un càrrec de renom i digne, sinó com a una repressió i un deure, d'un valor molt més baix que el d'una feina.

Finalment, vaig decidir que, malgrat que totes dues temàtiques eren igual d'importants i rellevants en l'actualitat, utilitzaria un missatge feminista pel meu cartell. A part de ser un tema més global, el feminisme té molta més proximitat amb mi i crec que fer una obra pròpia entorn a aquesta temàtica m'ajudaria molt més tant com a desenvolupament personal i social com a proximitat amb el públic.

3.4 Cartell

3.4.1 Cartell referent

Tot observant diferents propostes o models per a escollir, he escollit aquest cartell com a referent per a la meua obra pròpia ja que els personatges que hi apareixen tenen una postura molt general i que és aplicable a moltes temàtiques o missatges diferents (persones en fila, que combaten units contra alguna cosa).

D'aquesta manera, se'm va ocórrer la idea de representar aquestes persones defensant el feminisme, que era la temàtica a representar. A part d'això, la dualitat cromàtica que proposa el cartell li dóna molta més simplicitat, cosa que també era interessant per a mi, i les diferents simbologies que hi apareixen també em van semblar fàcils d'adaptar al meu objectiu.

Fig. 60. Lorenzo Goñi. *Més homes, més armes, més municions per al front*, 1936.

Autor: LORENZO GOÑI (Jaén 1911 – Lausana 1992)

Títol: *Més homes, més armes, més municions per al front* (1936)

Tècnica: Litografia a dues tintes

Mides: 100 x 70 cm

Promotor: U.G.T. Sindicat de Dibuixants Professionals U.G.T.

Impressor: Gràfiques Ultra - Barcelona

3.4.2 Anàlisi tècnic

Els aspectes tècnics de la meua proposta de cartell, com he dit abans, hauran d'anar d'acord a les característiques formals o tècniques dels cartells de guerra civil, ja esmentades abans a l'apartat de *Característiques a adaptar*.

Així doncs, la unió de totes aquestes condicions a l'hora de fer el cartell em permet crear un cartell de la temàtica que jo desitgi però d'estil tècnic d'avantguarda o de cartell de guerra, que és l'objectiu d'aquest treball.

- Simplificació: la simplificació de les formes, vestimenta i trets facials és essencial per a adaptar-se a l'estil del cartellisme de guerra. Igual que el cartell referent, he simplificat les formes facials dels personatges, a més a més de la vestimenta i altres elements de manera que encara es pugui identificar de què es tracta amb unes simples formes i taques planes.
- Geometrització: en el cartell, les figures s'allunyen del realisme, transformen les figures reals de manera que encara siguin reconeixibles per a l'espectador però que estiguen basades en dos elements principals: les corbes i les línies rectes. Per fer la circumferència del símbol superior, he fet un quadrat arrodonit; per fer la forma ovalada dels caps, també he utilitzat rectangles amb les puntes arrodonides; de la mateixa manera per a fer les formes de cabell i expressions facials, amb l'excepció d'algunes lletres de la tipografia.
- Colors plans: la taca plana i sense textura també són elements importants del cartellisme de guerra. Malgrat fer servir pintures acríliques, he aconseguit rectificar les transparències fent segones capes de pintura per aconseguir aquest efecte.
- Profunditat: tot i que les formes són planes, l'adjunció de taques més fosques donen pas a la representació d'ombres, que permeten donar profunditat a la figura i altres elements del cartell.

- Esteticisme: el cartell dona una gran sensació de figures estàtiques degut a la utilització de rectes verticals i quietes, sense dinamisme.

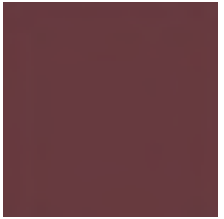
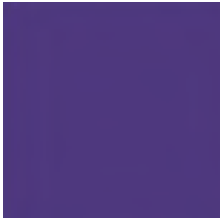

La creació del cartell es pot fer de dues tècniques o maneres diferents: o bé digitalment, via programes d'edició i disseny com ara Photoshop o InDesign, o bé fer-lo tradicionalment. Vaig optar per la segona opció degut a que, malgrat que InDesign podia ser útil en segons quines situacions, el mètode tradicional tenia més similitud al mètode de creació original dels cartells.

És per això que malgrat la suma de complicitat que suposava fer-ho tot a mà, crec que el producte final és molt més enriquidor, elaborat i proper a mi que no pas un disseny fet amb ordinador. No descarto, però, la utilització d'aquests programes en el futur o la seva eficàcia en aquest sector. Finalment, vaig decidir fer el cartell amb pintures acríliques sobre cartulina blanca.

Respecte a la mida del format, com ja he comentat abans el meu objectiu era crear un cartell de manera tradicional, i per això havia d'aplicar les mides que s'havien utilitzat pels cartells (la majoria 70 cm x 50 cm). No obstant això, aquestes mides eren massa grans per a la meua comoditat i no hauria pogut treballar-hi bé. És per això que, amb el meu tutor i jo, vam decidir fer la meitat del cartell (35 cm x 50 cm).

La gamma de colors utilitzada és variada, però aquí hi apareixen els colors més rellevants del cartell amb el seu respectiu nom denominant:

Coure Canyon	
Rosa Taupe	
Violeta profund	

Violeta lleuger	
Lila marronós	
Violeta fosc	
Pavlova	

3.4.3 Anàlisi semàntic

Un cop determinats els aspectes tècnics del meu cartell, ara parlarem sobre el significat i motius darrere dels diferents elements que el componen:

Feminisme

El feminisme es defineix, segons la Reial Acadèmia Espanyola (RAE), com “el principi d’igualtats de drets de la dona i l’home, així com el moviment que lluita per la realització efectiva en tots els ordres del feminisme”.

Aquest moviment o principi, malgrat que ara està de moda, els seus orígens daten tan lluny com quan es va iniciar la lluita per la igualtat de drets entre homes i dones. Per exemple, veiem les tertúlies il·lustrades a segle XVIII o el moviment sufragista a favor del vot femení.

Actualment, tot i que sembli que hi ha una gran part de la població que hi dongui suport, segons una enquesta als Estats Units del 2013, només el 20% dels enquestats es consideraven feministes, tot i que el 82% volien la igualtat de gènere. Què significa tot això? Doncs que tot i que les persones estiguin d’acord amb una ideologia, si se’ls hi posa una etiqueta vista negativament entorn a la societat, immediatament no voldran formar part d’aquell col·lectiu.

Així doncs, el meu cartell es basa en aquest moviment i demana al públic que s’uneixi a aquest moviment, que, al cap i a la fi, també els beneficia a ells.

Personatges

A l’hora de crear el cartell, els personatges representen els qui defensen el seu missatge, els representants de la comunitat del moviment que he volgut mostrar (feminisme).

És per això que he decidit canviar els personatges estàtics, freds i homogenis del cartell referent per a uns de molt diversificats: en to de pell, he utilitzat tons diferents per a tots els personatges, per mostrar la participació de totes les races globals pel feminisme, ja

que és una causa global; i el pentinat, per a que anés més d'acord amb el to de pell i cultura i també per diversificar el disseny i evitar la homogeneïtat.

Les expressions dels personatges originals, però, no les he volgut canviar perquè he volgut mantenir la seva expressió de determinació, d'ordre, de serenitat, de valor, de comunitat, de treball en equip, d'unió per a una mateixa causa...

Respecte a l'anonimat dels personatges, és a dir, la manca d'ulls i la simplificació de les expressions facials, també l'he volgut mantenir de manera que sigui més fàcil identificació personal del públic cap a aquells personatges de la fila, és a dir, utilitzo la simplificació dels trets facials i estètics de manera que a l'espectador li resulti més fàcil sentir-se representat amb ells.

Eslògan

L'eslògan utilitzat per a aquest cartell és clarament una versió adaptada de l'eslògan original: *“Més homes, més armes, més municions per al front”*. L'eslògan original té l'objectiu de reclamar més ajudes pel front de guerra, és a dir, expressa la necessitat de reforços per a guanyar la guerra.

Si ens fixem en el cartell “versionat”, podem veure que l'objectiu és si fa no fa el mateix: el cartell està reclamant més persones per a la causa feminista, està demanant més ajut i més recolzament pel moviment, està demanant a l'espectador que s'uneixi a la causa, tant fa el seu origen, gènere o sexe.

A més a més, podem observar com l'eslògan utilitza una repetició, tot i que s'ha hagut d'adaptar a les limitacions d'espai que donava el cartell posterior: *“Més homes, més armes, més municions...”* he volgut mantenir aquesta repetició en l'eslògan, simplement canviant els factors necessaris per “homes” i “dones”, i l'objectiu pel feminisme.

3.4.4 Esbossos del cartell

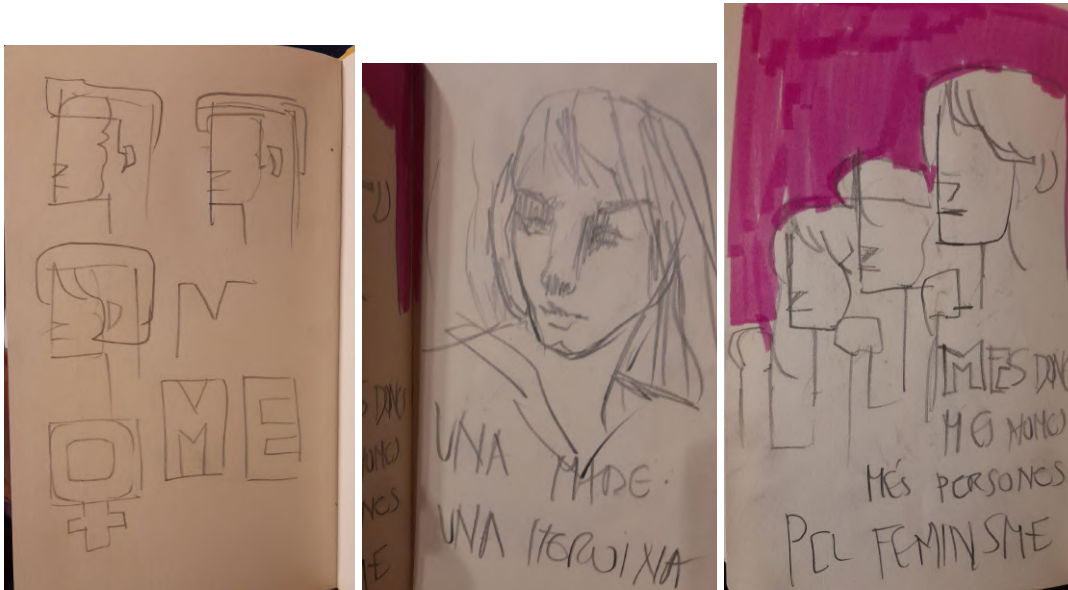

Fig. 61, 62 i 63. Fotografies d'esbossos a mà pel cartell final. Font pròpia.

3.4.5 Creació de l'obra final

Un cop fets els esbossos i establert el disseny final, gamma de colors i format que es vol utilitzar, es comença a desenvolupar el cartell, l'obra final. Dins d'aquest subapartat veurem els diferents materials que he utilitzat per a fer la peça final i el llistat de passos que he seguit per a construir-la.

Materials

1. Pintures acríliques
2. Cartulina blanca 35 x 50 cm
3. Pinzells punta rodona i punta plana
4. Cinta de pintor
5. Tisores
6. Drap
7. Regle
8. Escaire i cartabó

Passos a seguir

1. Retallar per la meitat una cartulina 50 x 70 cm.
2. Començar delimitant els marges del cartell (cm) amb l'ajuda d'un regle d'un metre de llargada.
3. Dibuixar, amb el regle, una filera de rectangles que simulin uns caps de perfil ordenats en filera, proporcionats entre ells, juntament amb un nas i una boca tancada.
4. Dissenyar els diferents pentinats i to de pell de cadascun dels personatges del cartell i ordenar-los determinadament.
5. Dibuixar una camisa al coll dels personatges.
6. Dibuixar el símbol del gènere femení a la part superior esquerra, determinant les mides simètriques, mantenint la geometrització però d'acord amb l'harmonia de la resta del cartell.
7. Determinar les mides de la tipografia: de cada lletra, de la llargada de cada segment de frase i establir una mida per la frase més important.
8. Dissenyar cada lletra de la tipografia de manera que quedin iguals i proporcionals entre elles.
9. Barrejar les pintures acríliques fins a trobar els tons de pell adequats per a cada personatge i la seva respectiva ombra, tot mesclant colors clars i foscos.
10. Pintar el fons del cartell utilitzant la cinta de pintor i les tisores per a aconseguir una millor precisió en els segments més rectes.
11. Assignar un color de cabell per a cada personatge d'acord amb el seu to de pell i pintar-los utilitzant la cinta de pintor.
12. Amb l'ajuda de la cinta de pintor, pintar el símbol de la dona de la part superior esquerra de color violeta fosc.
13. Pintar les camises dels personatges d'un color més fosc que el fons, generant un gruix d'un to més fosc per a poder-les diferenciar.
14. Pintar les paraules "Pel feminisme!" de color violeta fosc.
15. Corregir imperfeccions del cartell o tipografia (desbordament de la pintura per la cinta de pintor, taques accidentals, canvis de tons no coherents, realitzar dobles capes...).

Fig. 64. Fotografia que mostra la precisió del pinzell durant el procés de creació del cartell final. Font pròpia.

16. Fer els últims retocs finals, dobles capes o corregiments finals del cartell i signar-lo.

Fotografies del procés de creació

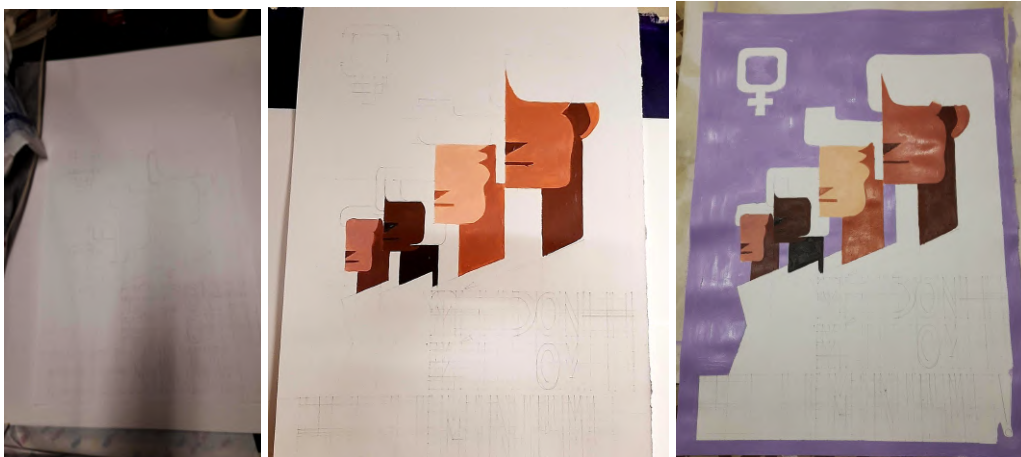

Fig. 65. Fotografia (esquerra) del primer esbós en llapis del cartell final. Font pròpia.

Fig. 66. Fotografia (mig) de la primera aplicació de pintura sobre el cartell final. Font pròpia.

Fig. 67. Fotografia (dreta) del cartell final mostrant la primera capa del fons. Font pròpia.

Fig. 68. Fotografia (esquerra) de les primeres capes de pintura sobre el cabell i el símbol. Font pròpia.

Fig. 69. Fotografia (mig) de les primeres capes de pintura de la vestimenta i fons de la lletra. Font pròpia.

Fig. 70. Fotografia (dreta) de la primera capa de la lletra inferior. Font pròpia.

Fig. 71. Fotografia del cartell final, un cop canviat el color de la vestimenta i fetes les primeres correccions. Font pròpia.

3.4.5.1 Cartell final

Fig. 72. Capdevila, Ivet. *Més dones, més homes pel feminisme!*, 2022. Font pròpia.

El cartell final és el producte de la part pràctica i del procés de creació dins d'aquesta, des dels primers esbossos fins a les últimes correccions de l'obra final.

La peça final presenta les característiques comunes dels cartells de la guerra civil i s'hi pot identificar aquest estil, degut als aspectes que ja hem mencionat abans (geometrització, esteticisme, taca plana...). El mètode tècnic de la producció, que és el tradicional, ha dificultat la creació del cartell i ha suposat un esforç afegit: es necessita molta més pulcritud, exactitud i control de la pinzellada i del pols; el to únic de color o bé es guarda o es torna a crear de zero; el cartell es pot tacar accidentalment; es necessita doble capa de pintura en la majoria d'ocasions... No obstant això, la realització del cartell en aquesta tècnica també ha estat avantatjosa, ja que ha suposat la creació d'una connexió més estreta entre el cartell i jo i m'ha donat la capacitat de posar-me a la pell dels cartellistes d'aquella època i a considerar la dificultat tenien de crear un cartell d'aquelles dimensions a mà.

El canvi de color de la vestimenta dels personatges s'ha dut a terme degut a la confusió que podia provocar respecte a la simbologia de colors: anteriorment, les camises eren de color blau, cosa que podia simbolitzar la Falange Española, degut a que el personatge falangista sempre duu una camisa blava. El feminisme no concorda amb la seva ideologia i el missatge del cartell hauria canviat completament. Degut a aquesta possibilitat de malentès, vaig decidir canviar el color a un to de lila més fosc que el fons. D'aquesta manera, el lila, que simbolitza la dona i el feminisme, seria el color de les camises dels personatges, mostrant encara més la seva devoció i defensa del moviment.

4. Conclusions

4.3 La recerca d'informació

En definitiva, la recerca de la informació teòrica del cartell (tant la història general del cartell com de la Guerra Civil Espanyola) ha sigut bastant extensa, però alhora necessària per a la meua part pràctica posterior. Personalment, tot i que algunes vegades aquesta informació es podia fer pesada, la majoria era del meu interès propi, de manera que això m'animava a mantenir el ritme de treball. Alguns dels obstacles que m'he trobat mentre realitzava aquesta part era la gran quantitat de fonts d'informació que hi ha i la dificultat a l'hora d'escollir-ne una de fiable i verificada pel treball. La diversificació de les fonts i el contrast entre unes i altres m'han ajudat a fer tot això més fàcil.

4.4 La part pràctica

La realització del cartell era la part que trobava més satisfactòria del treball ja que era la part on podia expressar-me com a artista amb una obra pròpia i sumar-me als cartellistes que havia estat estudiant. La creació d'aquesta peça amb un mètode tradicional, com ja he dit abans, suposava una major dificultat i requeria molt més temps de dedicació. El fet de fer-ho a mà ha suposat una gran pulcritud i exactitud amb el pols del pinzell, de la qual cosa també estic orgullosa. No obstant aquestes dificultats, també era una manera d'apropar-me més al món del cartell. D'aquesta manera, podia posar-me a la pell dels cartellistes i identificar les dificultats o problemes que també tenien ells. En conjunt, una experiència molt diferent que no pas si hagués creat el cartell digitalment, però ha sigut l'adequada per a la creació d'un primer cartell.

4.5 Valoració personal

Estic orgullosa de la meua feina, sobretot de la meua part teòrica, però també del meu cartell propi, considerant que era el meu primer cartell fet a mà i d'aquelles dimensions. Jo penso que qualsevol feina és millorable, però també tinc en compte tot el treball i procés de creació que hi ha hagut al darrere: cerca de temàtiques, eslògans, esbossos de possibles cartells... Certament, he tingut alguns obstacles durant la part pràctica, especialment quan

vaig pintar les camises dels personatges del cartell amb un color que simbolitzava una cosa diferent a la que pretenia mostrar. Aquest obstacle, però, m'ha demostrat que sóc capaç d'identificar els símbols d'un cartell i de tenir en compte la simbologia del color.

4.6 L'experiència adquirida

Els coneixements que he obtingut durant la part teòrica i l'experiència de la part pràctica certament em serviran per a ocasions futures. Penso que el cartellisme de guerra és un referent molt infravalorat en l'art de la nostra època, i l'incorporació d'aquest estil en l'art modern pot suposar un producte artístic molt interessant. També, pot ser una manera de fer-los-hi homenatge. Espero poder seguir treballant en la realització de cartells, millorant i incorporant aquestes tècniques i aspectes nous dins de la meva producció artística en el futur.

5. Annexos

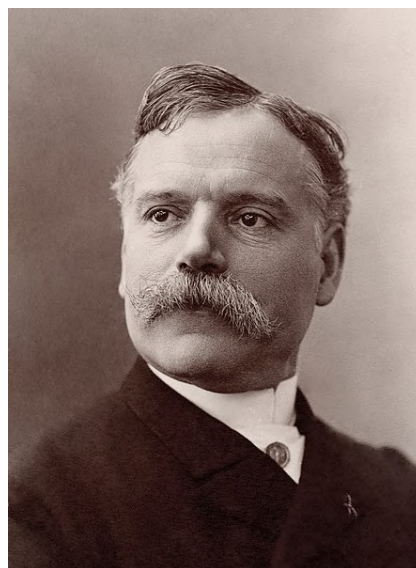
5.1 Referents d'autors de cartellisme finals segle XIX

El cartellisme il·lustrat comença, sobretot, amb la aportació d'aquesta parella d'autors. Així doncs, aquest apartat, separat del contingut original del treball, dona més informació respecte a la biografia d'aquests dos autors: Jules Chéret i Alphonse Mucha.

Jules Chéret (1836 - 1932)

Fig. 73. Fotografia de Jules Chéret, de Nadar. 1900.

Jules Chéret va ser un impressor-litògraf, il·lustrador i cartellista francès de finals de segle XIX i principal emprenedor de la indústria del cartell. Va néixer a París al 1836 en una família de situació econòmica poc favorable, cosa que va significar que tingué una educació limitada. Als 13 anys, va ser aprenent d'un litògraf i a partir d'aquí el seu interès per la pintura va créixer.

Es va apuntar a l'Escola Nacional de Dibuix, on va estudiar les diferents tècniques d'altres artistes del moment i anteriors. Malgrat que es va guanyar reputació gràcies a les seves pintures, el seu reconeixement com a artista va ser gràcies als seus cartells publicitaris. Les seves creacions anaven destinades a publicitar cabarets, obres de teatre, representacions de companyies itinerants, i per a Moulin Rouge, un dels seus cartells més reconeguts.

Degut a la seva gran demanda, va haver d'ampliar el seu negoci per així proporcionar anuncis per a festivals municipals, licors, begudes, sabons, perfums i productes farmacèutics. Gràcies a la seva empresa fundada al 1866 d'impressions de cartells il·lustrats a color, Chéret es va convertir en l'autèntic iniciador del mercat de cartells de França, i l'escala de la seva producció va representar un nou començament en l'era del disseny.

Al 1895, Chéret va crear la col·lecció Maîtres de l’Affiche, on es van publicar reproduccions artístiques més petites, que oferien les millors obres dels 19 millors artistes parisiencs.

Alphonse Mucha (1860 - 1939)

Alphonse Mucha va ser un pintor i artista gràfic txec de finals de segle XIX. Mucha va néixer dins de l’Imperi Austríac (ara República Txeca) al 1860. Les seves habilitats pel cant li van permetre continuar els seus estudis a Brno, tot i que la seva passió era el dibuix. Quan tenia 19 anys es va mudar a Viena, on va poder treballar dins d’una companyia de dissenys per a teatre i així formar-se en aquest àmbit.

Al 1881, va decidir tornar a Moràvia, on va treballar de manera independent fent pintures decoratives i retrats. En un d’aquests encàrrecs, fet pel comte Kart Khuen, va haver de pintar els murs d’un castell. El comte va quedat tan meravillat, que li va apadrinar els estudis a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Munic.

Després de mudar-se a París al 1887, va continuar els seus estudis a vàries acadèmies i alhora creant il·lustracions per a revistes i publicitat. El cartell litogràfic *Gismonda de Victorien Sardou* va ser la seva primera obra reconeguda i va ser penjada als murs de París al 1895.

Fig. 74. Autoretrat d’Alphonse Mucha, 1907.

Degut a la gran sensació que va causar, l’actriu Sara Bernhardt va seguir col·laborant amb ell durant uns quants anys, fins al 1901. Durant aquest temps Mucha no tan sols dissenyava els cartells publicitaris del Théâtre de la Renaissance, sinó que també dissenyava el vestuari i l’escenografia de les obres i representacions.

Més endavant, durant la seva visita als Estats Units, va col·laborar amb l’actriu Leslie Carter, un personatge més ostentós i que va voler superar les obres amb l’anterior actriu.

6. Bibliografia

Tot seguit, dins d'aquest apartat es llistaran el conjunt de fonts d'informació externes que s'han utilitzat a l'hora de crear aquest treball. Aquestes fonts poden ser de varis tipus: articles, llibres, entrevistes, enquestes, pàgines web... Així doncs, he citat les fonts d'una manera determinada segons si són digitals o en paper, i també he concretat en quin apartat del treball les he fet servir.

6.1 Cartellisme

- *Guerra civil espanyola i cartells de propaganda: l'art i les masses* (2006). Article de revista digital de Tomás Facundo. [Consulta: 12-07-2022].
http://www.scielo.org.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1852-44782006000200005
- *Prensa i propaganda en temps de guerra*, (2019). Article de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. [Consulta: 12-07-2022].
<https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/arxiuhistoric/ca/les-veus-de-les-dones-guerra-civil-franquisme-i-transicio/prensa-i-propaganda>
- *Els cartells de Ramon Casas en relació amb altres artistes del cartell* (2017). HERNÁNDEZ MORAL, Andrea. Treball Final de Grau. [Consulta: 12-07-2022].
http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/119220/1/TFG_Hern%C3%A1ndez%20Moral%2c%20Andrea.pdf
- *El cartellisme, un art amb molta història* (2019). Article de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. [Consulta: 12-07-2022].
https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/arxiuhistoric/ca/noticia/el-cartellisme-un-art-amb-molta-historia-2_880976
- *Història del cartell* (publicat al 9 de juny del 2007, última modificació el 10 d'agost del 2022). Article de Wikipedia. [Consulta: 12-07-2022].
https://ca.wikipedia.org/wiki/Hist%C3%B2ria_del_cartell

- *Anís del mono (amb una faldilla de percal planxà)* (publicat al 2015 i modificada darrerament al 2022). Exposició digital del Museu Nacional d'Art de Catalunya. [Consulta: 24-07-2022].
<https://www.museunacional.cat/es/colleccio/anis-del-mono-con-una-falda-de-percal-plancha/ramon-casas/000385-c>

6.2 La Guerra Civil Espanyola

- PAYNE, Stanley G. (publicada el 25 de juny del 2014 a Barcelona). Editorial Rialp. Traducció al castellà de Jesús Collar Menezo.
- *Recursos d'informació i documentació sobre la guerra civil espanyola a Catalunya* (2006). [Consulta: 12-07-2022]. Guillén Guerrero, Rubén.
<https://raco.cat/index.php/Item/article/view/58050>
- *La Guerra Civil espanyola (1936 - 1939)* (2016). [Consulta: 12-07-2022].
https://www.mhcat.cat/exposicions/exposicions_realitzades/mes_enlla_de_les_trinxes_1936_1939_fotografies_d_alec_wainman/la_guerra_civil_espanyola_1936_1939#next
- *Recordar per no tornar-hi.* (2008) Exposicions itinerants del museu de Montserrat (del 14 de març al 26 d'agost del 2008), en format digital (PDF). [Consulta: 20-07-2022].
http://www.museudemontserrat.com/docs/recordar-per-no-tornar-hi-exposicio-dels-castells-de-la-guerra-civil-espanyola-de-l'E2%80%99abadia-de-montserrat_47_ca.pdf

6.3 El cartell de guerra

- *L'art en temps de guerra: el cartellisme republicà i feixista durant la Guerra Civil Espanyola (1936 - 1939)* (2020-2021). BUXÓ FARRÉS, Maria. Treball Final de Grau (UB). [Consulta: 17-09-2022].
http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/183639/1/TFG%20BUXO%CC%81_FARRE%CC%81S%20.pdf

- MARZO, Jorge Luis. (1ª edició, publicada el 1998 a Barcelona). *Rendeix-te!*. Editada per l'Àmbit de Serveis Editorials de l'Institut d'Edicions de la Diputació Barcelona. NERDINGER, Winfried; BECKER, Lutz; FRANQUELLI, Simonetta; OZENFANT, Amédée; TRUEBA, Josefina Alix; FISS, Karen A; DANIEL, Marko; WHYTE, Iain Boyd; ELLIOT, David; BENTON, Tim; ADES, Dawn; HOBBSAWM, Eric; COHEN, Jean-Louis; SCHÄCHE, Wolfgang (1996). *Art i poder*. Editat per l'Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona.

6.4 Cartellisme a la Guerra Civil Espanyola

- *La propaganda, arma de guerra a Espanya (1936 - 1939) El bàndol rebel* (2011). DE PRADO, Sara. [Consulta: 19-09-2022].
<https://belenmoreno.wordpress.com/2011/03/24/iii-la-propaganda-arma-de-guerra-en-espana-1936-1939-el-bando-rebelde/>
- *1º ganar la guerra ¡menos palabras vanas!* (2019). Article dels Cartells del Pavelló de la República (Universitat de Barcelona). [Consulta: 21-09-2022].
<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/pavellorepu/id/535>
- *Análisis de los carteles propagandísticos de la Guerra Civil Española* (juny del 2020). RAMOS GUIRAO, Ylenia. Treball de Fi de Grau (Universitat Jaume I). [Consulta: 21-09-2022].
http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/189624/TFG_2020_RamosGuirao_Ylenia.pdf
- *Los carteles de la Guerra Civil española como medio de estudio de la ideología de ambos bandos contendientes* (28 de novembre de 2008). BOTAS MONTES, Susana. [Consulta: 23-09-2022].

<https://redined.mecd.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/28545/00920093004244.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6.5 Referents d'autors

- *Arturo Ballester (1892 - 1981)*. Article d'una pàgina web. [Consulta: 23-10-2022].
http://affiches-combattants-liberte.org/es/39__ballester-a
- *Josep Renau: 12 cartells que no et pots perdre* (publicat el 9 de febrer de 2021). Grup enciclopèdia. [Consulta: 23-10-2022].
<https://grupenciclopedia.cat/blog/josep-renau-12-cartells-que-no-et-pots-perdre/>
- *Vicent Ballester Marco* (publicat el 27 d'agost del 2018). Darrera modificació: 1 de maig de 2022. [Consulta: 23-10-2022].
https://ca.wikipedia.org/wiki/Vicent_Ballester_Marco#Bibliografia
- *Arturo Ballester* (publicat el 20 de juny de 2014). Darrera modificació: 17 d'octubre de 2022. [Consulta: 23-10-2022]. https://es.wikipedia.org/wiki/Arturo_Ballester
- *Cartells d'Arturo Ballester* (2012). [Consulta: 23-10-2022].
<https://blogs.ua.es/cartelesarturoballester/presentacion/#page>
- *Vicente Ballester Marco - Carteles - Arte plastico republicano*. (N.d.) [Consulta: 23-10-2022].
<http://www.arte.sbhac.net/Carteles/Cartelistas/BallesterVicente/BallesterVicente.htm>
- *Bardasano - Carteles - Arte plástico republicano - Sbhac* (N.d.) [Consulta: 23-10-2022]. <http://www.arte.sbhac.net/Carteles/Cartelistas/Bardasano/Bardasano.htm>
- *Cartells de la Guerra Civil al Cèntric* (10 de juny del 2016). [Consulta: 10-12-2022].
<http://alavoradelllobregat.elprat.cat/2016/06/cartells-de-la-guerra-civil-al-centric.html>

- *Pere Català i Pic* - *Viquipèdia, l'enciclopèdia lliure* (publicat el 18 de novembre del 2007). Darrera modificació: 17 d'abril de 2022. [Consulta: 10-12-2022].
https://ca.wikipedia.org/wiki/Pere_Catal%C3%A0_i_Pic
- *Martí Bas - Carteles - Arte plastico republicano - Sbhac* (N.d.). [Consulta: 10-12-2022]. <http://www.arte.sbhac.net/Carteles/Cartelistas/MartiBas/MartiBas.htm>
- *Recursos - Carles Fontserè* (2016). [Consulta: 10-12-2022].
<http://www.carlesfontserè.cat/recursos/>
- *Llibertat!* - *Museu Nacional d'Art de Catalunya* (10 de maig de 2020). [Consulta: 12-12-2022].
<https://www.museunacional.cat/es/colleccio/llibertat/carles-fontserè/250446-000>
- *Cartells - Josep Subirats i Samora* (2020). [Consulta: 10-12-2022].
<https://www.josepsubirats.com/galleries/cartells/>

6.6 Creació d'un cartell

- *Què és el feminisme? Definició i guia per a principiants* (8 de març del 2022, Barcelona). GONZÁLEZ, Begoña. El Periódico. [Consulta: 9-12-2022].
<https://www.elperiodico.cat/ca/societat/20220308/feminisme-que-es-definicio-7876808>
- *Més homes, més armes, més municions per al front* (2019). Cartells del pavelló de la República (Universitat de Barcelona). [Consulta: 9-12-2022].
<https://mdc.csuc.cat/digital/collection/pavellorepu/id/464>
- *Omnibus Poll* (11 - 12 abril de 2013). YouGov. [Consulta: 9-12-2022].
https://big.assets.huffingtonpost.com/toplines_gender_0411122013.pdf